

Magyari Nándor László

*Előszó helyett**
Mi(lyen) a szociológia ma? És mire való?

A szociológia a világlátás sajátos perspektívája, mely azért lehetséges, mert - mint **Peter Berger** írja - a társadalomban „a dolgok nem azok, amiknek látszanak” (Berger., 1963, 23), ez, nyilván, azzal függ össze, amit *a szociológia tárgyának* nevezhetnénk a szó legtagabb értelmében: a társadalom természetével. Ez ugyanis minden bizonnyal igen sokrétű és sokféleképpen értelmezhető valóság, melyet csak egy igen komplex tudományos készlettel lehet vizsgálni és nem is egy, hanem egy egész sor diszciplínára kell bízni megismerését. A másik eleme a szociológiai perspektívának, hogy minden szociológiai kérdésfelvetés egyben szemléleti-, illetve módszertani kérdés is. *Arról van szó, hogy azt, hogy milyennek találok a társadalmat annak (is) függvénye, hogy hogyan vizsgálom a társadalmat?* Nos, itt ismét a klasszikusokra hagyatkozva **C. Wright Mills** (Mills, 1959) nézőpontja lehet mérvadó, aki arról beszél hogy – mi szociológusok, szemben a köznapi emberekkel – képesek vagyunk egyéni élettörténeinket egy sokkal átfogóbb történeti, kulturális, társadalmi perspektívából szemlélni. Függetlenül, hogy mennyiben vagyunk érdekeltek egy helyzetben, képesek vagyunk azt sokkal szélesebb körű, makro-szintű erők következményének tekinteni, felülemelkedve a köznapi értelmezéseken. Ezt ismét csak tömören fogalmazza újra **Peter Berger**, amikor azt mondja, hogy mi szociológusok „az általánosot keressük a sajátosban” (Berger, 1963, 23). Valójában persze a dolog ennél bonyolultabb, hiszen nemcsak az általánosot vagyunk képesek meglátni a sajátosban, a különöset az egyediben, hanem az egyéni szerepét is az általános létrejöttében,

Van-e a szociológiának küldetése?

Hosszas vita (ha ugyan valóban annak kell tekinteni) folyt a *Replika* (lásd. *Replika*, 1996, 23-24) hasábjain arról, hogy minek a szociológiatörténet, de arról is, hogy milyen is a szociológia, különösen, ha magyar? A válaszok sok szempontból arról is szóltak, hogy általában milyen a szociológia ma és, hogy a nemzeti szociológiák merre is tartanak. Bevallom, összevetve az ott elhangzottakat **Csepeli György-Örkény Antal** és **Kim Lane Schepelle** (Csepeli György-Örkény Antal és Kim Lane Schepelle, 1996, 1) vitaindítójával a Kelet európai társadalomtudományos kutatás Nyugati gyarmatosításának kérdésével,

kísért a felvetés: *lehetséges-e ezek után romániai magyar szociológiát művelni?* Ha azt válaszolnánk, hogy egyszerűen ilyen meg olyan okokból (utalhatnánk itt globalizációra, de a kisebbségi helyzet visszásságaira vagy akár anyagi természetű dolgokra, stb.) *nem*, akkor még könnyen megúsznánk. Nehéz akkor lenne, ha válaszuk pozitív és ez után ki kellene fejtenünk, hogy hogyan és miért? Az egyszerűbb válasz persze meghátrálásként is felfogható (**Csepeli György** nyilatkozik a következőképpen erről: „a szociológiának nincs különleges magyarországi funkciója. Mint minden modern társadalomban, a szociológiának Magyarországon is az a dolga, hogy a társadalomra vonatkozó elméleti és empirikus tudást karbantartsa és fejlessze. Erre részint gyakorlati, részint mentálhigiénés szempontból van szükség. A gyakorlati aspektus a társadalomszervezéssel, a társadalom és politika, társadalom és gazdaság kapcsolataival függ össze. A másik aspektus pedig a társadalomról való gondolkodás racionális, **Weber** kifejezésével élve, varázstalanított módjával függ össze. Hogy kevesebb legyen a homály és dagály, ebben segíthet a szociológia, valamint a hozzá kapcsolódó többi társadalomtudomány. A szociológia nyelvet és ismeretet ad...” – de kétségtelen, szerénységet is takar. Annak beismerését, hogy a kérdés nyitott (Csepeli, 1999).

Nehéz egy újabb választ fogalmazni e kérdésre azért is, mert egyfelől igen sokféle válasz született már erre és ezek jó része valóban érvényes, ha a küldetést a funkciókkal azonosítjuk, akkor mindjárt beszélhetünk, kognitív (tudományos megismerés-termelő), formatív (nevelői és szemléletalakító diszciplína), de akár politikai küldetésről is. Nehéz viszont általában megfogalmazni, hogy története folyamán milyen küldetések domináltak a szociológiát. Azért sem könnyű felvázolni ezt, mert mint **Peter Berger** *Facing up to Modernity* című kötetének előszavában írja, a modern szociológia – ha társadalmi funkciói felől közelítünk – erősen ambivalens önmagában is. Lehet például „*felszabadító*”, azaz liberális, mindenestől progresszív (liberating science) és ugyanakkor „*konzervatív*”. Miért? Először felszabadító, illetve progresszív, mert mindig a kisebbségek, az elnyomottak, a diszkrimináltak és marginalizáltak oldalán áll (legalábbis az Egyesült Államokban ez történt, illetve történik), támogatja a változtatni akarók mozgalmait (ma már nemcsak a faji-, vagy etnikai kisebbségeket, de a nőket, a szexuális kisebbségeket, a hátrányos helyzetűeket, betegeket, öregeket, szegényeket, stb.). Másodsor „*konzervatív*” abban az értelemben, hogy a társadalmi intézmények kontinuitását igen fontosnak tételezi, megmutatja nemcsak a változás, hanem az állandóság fontosságát is a társadalom szempontjából (intézmények, szerepek, hagyományok, stb.). Ez utóbbi vonatkozás

módosulni látszik: A jelenlegi szociológia kulcsszavai az *ambivalencia*, és/vagy *kontingencia*, valamint az *önreflexivitas*. A szkepticizmus azzal kapcsolatban, hogy a világ „ahogyan van” állandó és egyben az egyre erősebb meggyőződés, hogy minden megváltoztatható, rekonstruálható, hogy a status quo törekeny és erősen változó. És az *önreflexivitas*, annak az állandó újrafogalmazása, hogy mit is jelentenek saját paradigmái, milyen kritikai elemzés tárhatja fel azokat az eddig rejtett összefüggéseket, melyek az önvizsgálat eredményeként megfelelőbb értelmezéseket, vagy egészen új interpretációkat hozhatnak. Ez csak részben függ össze a diszciplína társadalmi szerepvállalásaival, azzal, hogy egy modern tudomány (a modernizmus folyamatainak vizsgálata az „alapító atyák” munkásságának nagy részét teszi ki), mit kezdjen magával egy posztmodern világban, mely világ ráadásul csak helytel-közzel valóban posztmodern (itt a kifejezést az eredeti lyotard-i értelemben használom elfogadva, hogy ez társadalmi szempontból szinte szinonim a poszt-indusztriális, kommunikációs társadalmakkal). Mindezek fölött a diszciplína immanens episztemológiai és módszertani tételeit is az ambivalencia, az örökös kétely jellemzi.

A szociológia módszertani kételyeiről egy igen tanulságos és logikailag áttekinthetően felépített tanulmányra szeretnék hosszabban utalni. Ez **Raymond Boudon** írása, melynek üzenete – véleményem szerint – nagyon sokat közöl a szociológia episztemológia kérdéseiről és módszertani „állapotáról” (Raymond Boudon, 1988).

Nos, lássuk **Boudon** érvelését a sokféle szociológiai paradigmák jelentőségéről, mindenekelőtt szociológia-történeti tálalásban. Érvelése akörül forog, hogy világossá tegye: *a szociológia soha nem lesz Thomas Kuhn-féle tudomány, mert a) nem lesz egyparadigmájú, és b) mert nem teljesíti azt a kuhni elvárást sem, hogy a paradigmák fejlődése egy lineáris történeti folyam at.*

a) Kétségtelenül a szociológia történetében mindig jelen volt a vágy, hogy a szociológiát „paradigmatikussá” tegyék, miért? Először is mert, könnyebb, ha nem kell választani, nem könnyű minden esetben kiválasztani a megfelelőbb paradigmát, másodsor, mert tévesen a paradigmákat igazaknak vél(tük)jük, a valóság reális leírásainak, úgy ahogyan az van. Ezért sok szociológus – amennyiben egy időben több paradigma működik, mint a jelenben is krízisről beszél. „Az én nézetemben ... a szociológia akkor kerül válságos szakaszba, amikor azt hiszi magáról, hogy elérte a normál tudomány állapotát és egyetlen paradigma vezet” (771). **Thomas Kuhn** paradigmaelméletéből kiindulva, a normál tudomány lényege, hogy a tudós közösség ilyen „boldog állapotában” „egyetlen” paradigmában dolgozik, nos ez a szociológiát

soha nem jellemezte (Kuhn, 1970). Ha a paradigma azt jelenti, hogy: bármilyen tudományos eljárást követve, vagy bármilyen témát kutatva egy kevés számú alapelvből indulunk ki, melyeket adottaknak tekintünk (take for granted), akkor a szociológia legjobb esetben is preparadigmatikus szakaszát éli. Ha megpróbálnánk a szociológia esetében felvázolni azokat az alapelveket, melyek e diszciplínát meghatározzák, végtelenül sokféle paradigmát kellene, hogy leírjunk. Következésképpen lehetetlen megegyezésre jutni afelől, hogy melyek ezek az alapelvek és paradigmák. Jó esetben is csak „néhányat” írhatnánk le. De lássuk, melyek a szociológia alapkérdései **Raymond Boudon** olvasatában?

Az első alapkérdés: lehet-e a szociológia objektív?

Az episztemológiai értelemben vett objektivitás a szociológia történetében, mindenekelőtt a szubjektivitás-mentesség összefüggésében jelentkezik és formailag az igazságérték, vagy a validitás logikai követelményeivel azonosul. A képes-e a szociológia objektív ismereteket kitermelni kérdésre, alapvetően két válasz lehetséges: *igen* (A az alapító atyák közül **Emile Durkheim, Max Weber**), illetve *nem* (B, *Karl Mannheim*)

	A Lehetséges az objektivitás		B Nincs objektivitás	
	A Individualizmus	A' Holizmus	B Individualizmus	B' Holizmus
C Racionális aktorok	Tocqueville (C1) H. Simon (C2) Max Weber(C3)	Marx (C1)	Karl Mannheim (C3, inkább) Habermas (C3, inkább)	Burkhardt (C3)
C' Irracionális aktorok	Tarde	Durkheim, Levi-Strauss	P. Winch	D. Bloom

Teljes történeti áttekintés nélkül állítható, hogy: az objektivitás kérdése többé-kevésbé állandóan jelen van a társadalomtudományokban és hogy mindkét válasznak voltak és vannak továbbra is hívei, egyik vagy másik tábor mérete és befolyása, intellektuális konjunktúra függvénye.

Második alapkérdés: a szociológiának individualistának vagy holisztikusnak kell lennie?

Max Weber határozottan az első álláspontot képviseli („methodological individualism”, „individualistisch in Methode”) míg **Emile Durkheim** a másodikat (lásd: a szociologizmus, mint a strukturalizmus előzménye) ebben alapvetően különböznek. Erről a kérdésről is elmondható: mindkét irányzat máig jól képviselt, a kettejük közti kapcsolat a legjobb esetben is „hidegháborúnak” nevezhető, és hogy a holizmus-individualizmus harca a társadalomtudományos diszciplínák közül éppen a szociológiára a legjellemzőbb (az antropológia például szinte mindig holisztikus).

Harmadik alapkérdés: racionálisak vagy irracionálisak a társadalmi aktorok?

Itt **Max Weber** a racionalitás (de az többféle!), míg **Emile Durkheim** az irracionalitás oldalán áll, a legtöbbször ugyan módosított formában jelentkeznek ezek az irányzatok (például kognitív racionalitás, vagy axiológiai racionalitás, teleológiai racionalitás, stb.), de alapvetően arról szólnak, hogy az emberi tevékenység, cselekvés racionális. Köv.: a racionalitás-irracionalitás vita végigköveti a szociológia történetét, jelenleg is nagy befolyást gyakorol. Például a kriminalisztika: „a lehetőség elmélete” (theory of opportunity) irracionális viselkedést feltételez, ha nincs kockázat, akkor „az alkalom szüli a tolvajt”, de ugyanúgy elmondhatom, hogy a tolvaj szociális háttere (például deprivált családi háttér) a felelős a lopásért, ezért csak a társadalom megváltoztatása szüntetheti meg a lopás jelenségét. Ez a három paradigma igencsak jellemző (például „rational choice model”, ez : A, B, C).

A második felvetett kérdés az, hogy a szociológia esetében nem igaz, amit **Thomas Kuhn** a paradigmák fejlődéséről gondol, hogy miután valamelyikről bebizonyosodik, hogy használható, azaz, ha a szociológia „eléri a felnőtt, érett kort”, akkor a többi múzeumba kerül, nincs egyetlen domináns paradigma a szociológiában. Ilyen értelemben a szociológia sohasem válik olyanná, amilyenről **Thomas Kuhn** álmodik, egyszerűen azért, mert mindenik paradigma (irányzat, megközelítés) alkalmas, sőt kívánatos lehet adott kutatási helyzetben, közülük egyik sem rossz vagy jó, még csak nem is jobb vagy rosszabb. Pontosabban: *a kutatás tárgyának természetétől függően, a szociológus érdeklődése (a szó intellektuális értelmében) és a megfogalmazott probléma formáját tekintve, melyet a*

tárgyal kapcsolatban feltesznek, egyik paradigma relevánsabb lehet, mint egy másik.

Ezután lássuk, mi magának **Raymond Boudonnak** az álláspontja a fentiekéről. Két megjegyzés: álláspontja saját nézete szerint sem nem eklektikus, sem nem archaikus (*Feyerabend*), nem azt mondja: „bármilyen elmegy” (értsd: akármilyen módszer vagy technika), sőt meg van győződve, hogy fontosabb „ami nem megy” a szociológiában és még fontosabb, hogy az a paradox helyzet tűnik valósnak, hogy mind az A, A' mind pedig a B, B' igaz és hogy nincs univerzális paradigma.

Az objektív megismerésről: A vagy nem A?

Georg Simmel (*Problems in the Philosophy of History*) azt írja: egyes kérdésekre a történészek és társadalomtudósok egyértelmű, határozott válasza számíthatnak és biztos ismereteket érhetnek el, mások esetében nem. Az elsőre példa lehet a **Max Weber** által használt protestáns etika. Erről mára kiderült, hogy (Trevor Roper) **Max Weber** számtalan tényezőt figyelmen kívül hagyott, amikor a puritanizmus és a kapitalizmus közti kapcsolatot (korrelációt) vázolta (például ezt az összefüggést részben a migráció erősítette, melyet az ellen-reformáció váltott ki, amikor számos vállalkozó a langyosabb vizek fele vándorolt, vagyis a protestáns államokba!). Vagy **Herbert Lüthy** kimutatja, hogy más megfontolásokból volt, például a bankrendszer hatékonyabb a protestáns államokban, mint az **Max Weber** feltételezi. Max Weber követői pedig (lásd **Karl R. Popper** erről az „igazoló” eljárásról), inkább visszaigazolni nem pedig cáfolni akarták mesterüket, ezért sikerült sikeresen tesztelni annak elméletét. Összegezve: tudjuk ma már, hogy a puritanizmus és kapitalizmus közötti korreláció egy sor más tényezőnek is a függvénye, melyekre **Max Weber** nem gondolt. Elmélete mégis alkalmas arra, hogy a felvetett kérdést megválaszolja: az elmélet megfelel a megfigyelt tényeknek, a valóságnak. Ugyanígy **Alexis de Tocqueville** magyarázata az *Old regime*-re vitathatatlan dolgokat állít, ugyanígy **Marx** elmélete a tizenhatodik századi inflációról, mely a feudalizmus válságához vezetett vitathatatlan, stb.

De mint **Georg Simmel** mondja, vannak kérdések és témák, melyek esetében nincs egyetlen igazság, ez esetben a kutató helyzete lehetetlenné teszi a szubjektivitás kizárását (A szubjektivitás kérdéskörénél feltétlenül figyelmeztetnék **Rudolf Bultman** hermeneuta álláspontjára, miszerint az objektivitás nem a szubjektív képességek, a tudós erudíciójának háttérbe szorításáról szól, hanem a kutatás várható

eredményeivel kapcsolatos szubjektív elvárásaink háttérbe szorítását jelentse). **Georg Simmel** a biográfia esetét veti fel, amikor nem csak az új ismeretek teszik lehetetlenné, hogy jobb vagy rosszabb legyen egy életrajz-leírás vagy elemzés, hanem a *Zeitgeist* is, mely a kutatót övezi. Következésképpen **Raymond Boudon** úgy látja, hogy:

- 1) **Karl Mannheim** és **Jürgen Habermas** válasza, hogy A' egyes esetekben és bizonyos kérdésekre érvényes igaz;
- 2) De az, hogy A' minden esetben igaz, hamis állítás;
- 3) A két említett eset bizonyos pontig a szociológia klasszikus kérdése; is érinti: interpretáció-magyarázat, itt az A' igaz, de nem olyan értelemben, hogy minden interpretáció jó;
- 4) Sok esetben viszont a kutatók olyan témát vizsgálnak, melyben nem adható egyetlen válasz, a kérdés mégis magyarázatot követel (például „melyek a Francia Forradalom okai?”);
- 5) Máskor - érdekes módon - a szociológusok, akkor is igaznak vélik az A vagy A' variánsokat, ha azok nem azok, a kényszer vagy érdek elméletek általában elégtelenek, szükség van a kognitív elméletre is, de gyakran ezt szem elől tévesztik, mert egyszerűen csak az A vagy nem A ellentétben és nem mindkettőben gondolkodnak;
- 6) Az is hamis, ha azt állítjuk, hogy egyetlen kérdésre sem adható egyszeri és pontos válasz;
- 7) Fekete lyukak és megoldatlan problémák akkor keletkeznek a tudományos magyarázatokban, amikor a tudósok azt, hiszik valami (A vagy A') alkalmas egy helyzetre, miközben az másra való, például **Marx** a Francia Forradalomról azt állítja, hogy az osztályharc következménye ez részbe igaz is, de egy ilyen bonyolult jelenség egy egész sor ok-hálózat következménye, nem redukálható egyetlen okra.

Holizmus vagy sem?

Sokan állítják, hogy az individualizmus szociológia-ellenes, de minden bizonnyal három eset adódik ezzel kapcsolatban is: 1) a MI (módszertani individualizmus) releváns és alkalmazható; 2) az MI releváns de nem alkalmazható; 3) az MI irreleváns. Következésképpen az tűnik igaznak, hogy: Az elterjedt elmélet miszerint az MI nem alkalmazható téves, valójában egyik helyzetben alkalmazható másokban nem.

Racionalitás vagy irracionalitás?

Sok esetben az emberek cselekedetei racionálisan és irracionálisan is értelmezhetők (lásd a bűnöző „esete”: vagy, mert családi-társadalmi helyzete rákényszerít cselekszik és irracionális amit tesz, vagy racionális, hiszen anyagi haszon reményében, tudatosan cselekszik). Az emberek jó része azt hiszi, hogy biztosabb a statisztikai tudás, az hogy az emberek tudatlanul (irracionálisan) cselekszenek, nem tudják, de teszik, ez annak a következménye, amit a) **Marx** és **Freud** tanít a hamis tudatról, b) amit **Emile Durkheim** és a pozitívizmus állít és c) könnyebb irracionálisan tulajdonítani a cselekvésnek, mint racionalitást. De az irracionális magyarázatokat sokszor racionálisakkal helyettesíthetjük. Könnyebb azt mondani, hogy a szegény társadalmakban azért nagy a gyerekszületési kedv, mert ez ősrégi szokás, mint megvilágítani, hogy a nagy gyerekszám racionális a parasztok számára (munkaerő utánpótlás, védekezés a magas gyerekhalandóság ellen, stb.). Azért történik ez, mert a) a megfigyelő projektív módon jár el, nem veszi figyelembe, hogy a viselkedés lehet racionális egyféleképpen és irracionális másféleképpen, b) mert általában okokat és nem értelmet keresünk, c) mert, a racionális magyarázat drága, sok energiába telik és részletes ismereteket követel. Ebben a harmadik kérdésben is a helyzet a másik kettőhöz hasonló, mert egyetlen válasz sem egyetemesen érvényes mindenki azt gondolja, hogy az övé inkább alkalmas általános érvényességre.

S akkor ismét: Milyen tehát a szociológia ma?

Erre a kérdésre a leginkább a szociológiai elemzések maguk képesek választ adni. Meglehetősen válaszok csupán részgazságok és semmiképpen nem örökérvényűek, mégis a legjobb átadni a szót az újonnan jövő szociológus-generációnak és hagyni: fogalmazzák újra meg újra meg mi is *számukra* a szociológia, melyek azok a kérdések melyekkel foglalkozik (foglalkozhat), milyen módon képes feltárni a valóságot, melyben élünk, mi a relevanciája, ha úgy tetszik az igazságértéke, annak, amit eredményként elének tár. Bizonyos értelemben erre vállalkozik e jelen lapszám. Megmutatni nemcsak a paradigmátikus, hanem a tematikus sokféleséget.

Végezetül

Mint szociológus nem titkolhatom, hogy a szociológiai képzelet, és gondolkodás, azaz a szociológiai diskurzus dominanciáját tartanám kívánatosnak társadalmunkban. Ez, mint Kuczi Tibor (Kuczi, 1997) elemzése mutatja, egyszer már igen jó szolgálatot tett, akkor, amikor a hetvenes évektől kezdődően bekövetkezett Magyarországon és ezzel igen sajátos és fontos szerepet játszott a pártállam ideológiai dominanciájának megtörésében, legalábbis a nyilvánosság területén. Nos, még konkrétabban arra, gondolok, hogy esetünkben (itt Romániában, és ezen belül a romániai magyar nyilvánosságban), hic et nunc, arra kellene törekedjünk, hogy a politikai és az intellektuális nyilvánosságot mindenestől uraló történelmi (a legtöbbször persze csak historizáló) diskurzust, a szociológia nyelvével váltsuk fel. Ne a politikai/történelmi szöveg és beszéd legyen a diskurzus „kerete” (Van Dijk), az episztéma – Foucault-val szólva –, hanem a szociológia, amihez képest a politika nyelvezeti csupán paradigmatis, azaz episztemológiai értelemben, alárendelt- és részdiskurzusai legyenek a szociológiainak.

Nem kis felelősséggel jár ennek vállalása, hiszen mint Bourdieu írja, ez egyben alapvető intellektuális dilemma elé állítja az egyént: „Ellentmondásos lény az intellektüel. Szabatos képet csak akkor alkothatunk róla, ha megkérdőjelezzük a tiszta kultúra és az elkötelezettség klasszikus szembeállítását, mely csak egy az értelmiség önmagáról alkotott hamis képei közül”. De ebben az elkötelezettség-autonómia ellentmondásában is irányt mutathat a „szociológiai-ész”. Ismét csak Bourdieu-val szólva: „A kulturális alkotás egy-egy területén léteznek tárgyilagos eszközök – így a szociológia –, melyek azáltal, hogy mindig kifejezik az egyes intellektuelek vagy az értelmiség, mint csoport érdekeit, lehetőséget adnak nekik, hogy felismerjék cselekedeteik, érdekeik és ellenérdekeik, valamint az ellenérdekekben megnyilvánuló érdekeik alapelveit” (Bourdieu, 1997).

Hogy az értelmiségi nyilvánosság újabkori szerkezetváltozása-, nyelvezetének átalakulása bekövetkezhessen, az annak is függvénye, hogy mennyi, a szociológia nyelét beszélő egyén él egy társadalomban. Annak, hogy értjük-e bár mi, akik szociológusok vagyunk, vagy azoknak gondoljuk magunkat, e diszciplína nyelvét. A tapasztalat az, hogy ez nem így van a jelenben, de reméljük, így lesz a jövőben.

Hivatkozások

- Berger, Peter L. (1963) *Invitation to Sociology*, New York: Anchor Books
- Boudon, Raymond 1988 „Will Sociology ever be a *normal science?*”, In: *Theory and Society*, 17, pp. 747-771
- Bourdieu, Pierre (1997) „Az egyetemesség szószóólói”, In: *Magyar Lettre*,
- Bourdieu, Pierre (1998) „Ezredvégi beszélgetés Bourdieu-vel”, Monory M.András-Tilmann, J.A., In: *Magyar Lettre*
- Bultman, Rudolf (1994) *Történelem és eszkatológia*, Atlantisz, Budapest
- Csepeli György-Örkény Antal-Kim Lane Scheppele, (1996) „Acquired Immune Deficiency Syndrome in Social Science in Eastern Europe. The Colonization of East European Social Science” In: *Replika*, 1996, 1.
- Foucault, Michel 1973, *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*, New York: Vintage Books
- Kuczi Tibor 1992, „Szociológia, Ideológia, Közbeszéd” In: Kuczi-Becskeházi, *Scientia Humana*, Budapest, pp.11-112
- Kuhn Thomas 1970, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd Ed., Chicago: University of Chicago Press
- Mills, C. Wright 1959, *The Sociological Imagination*, New York:Oxford University Press
- Replika, 1996, 23-24 „Minek a szociológia történet?” (Saád József, Némedi Dénes, Kupa László és Nagy Endre írásai) .

**Ez az írás a végzős szociológus hallgatók záróünnepélyén, 1999 június 13-án, a kolozsvári "Babeş-Bolyai" Tudományegyetemen elhangzott előadás szerkesztett változata.*